

САНД ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ
УЛУУХУН
ХААБЫТА

ХААБЫТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫМ
15 КҮНҮТТӨН ТАХСАР

№ 14 (8609). 2001 снх. ОЛУННЬУ 3 КҮНЭ. СУБУОТА СЫНАТА — 1 СОЛК, 10 ХАРЧЫ.

Илин энэр улуустарган саямай уута суох, кураант-
на ыларымтыа Чурапчы буолар. Улахан кураант
1941—1942 сс. буолбута биллэр. Нанайыныа иһэр
де уута суох хаалбыта, от үүмүстэ. Ол да иһин
1942 сыллаахха улуус 41 калхонун Кэбэйи, Булук,
Уус-Майа курдук хоту оройуоннарга көлөрбүттөрө.

Кэники сыллары этэр буоллахха, 1986—1987 сс.
курааннаабыһыт. Манымк ыллара иһэр уу хаа-
чыстыбата биллэрдия мөлтүүр, диил ыалдымта эл-
бээр. Кырдык, уу—олох тыгма. Ойуок да буолар,
улууска олохтоох уулары хаһаанымта уонна Олүөнэ
уутун турбаан аҕаһыта утумнаах дьолунаах үлэ
ыттылар. Улууска улахан уу 1967 уонна 1980 см-
лардаахха кэбигэ. Ити 1980 сыллаагы уу бөдөн
буор быһыттары барыларын адыһыта. Ойон олору
чолүгөр түһэрин, каттаан огоруу, сагалары тутуу
сорука турбута. Ол түмүгэр билигин элбэх инженер-
гый тутуулар оҥоһулунулар: Чурапчы күөлүгэр
Харымлаах быһыта, Болтоно уонна Хаамыйа шлюз-
регулятордара, Урун Күөл уруоннай регулятор,
Спир Холдоос шлюз-регулятора уонна Туора Крөл
сифоннаах, трубчатый регулятора (быһыл тутуулач
бүтүт).

Балары таһынан олохтоох уулары хаһаанымта
сылааан улуус үрдүнэн 68 буор быһыттарынан ту-
туулан турар, көгүл (естественный) тахсар сирдэх
күөллэр оҥоһулан туһалымылар. Таатта үрөһүн Чу-
рапчы күөлүн иһинэн киһи барар тына оҥоһулчан
турар. Итинник барыта 74 күөл (уулары уонсай
сабардама 165 мөл. кубометр), ол иһигэ Таатта
үрөх сүһүгүр күөл (уонсай сабардама 82,5
мөл. кубометр) баар.

Кэни сылларга олох сита күөллэри үөскэтибит:
Күөдэли күөлү 70 га, 2,1 мөл. кубометр сабарда-
маах, Бараннов атынан күөл 58 га, 1,74 мөл. кубо-
метр, Төүгүрүстэх 58 га, 1,156 мөл. кубометр, Чуо-
райытта 270 га, 8,1 мөл. кубометр. Аһа Алаһа
Тумаахтаах 80 га, 2,4 мөл. кубометр. Түгэх эргир
(Ыгтааһа) 30 га. Итинтэн барыта 360 га сир хабар
15,9 мөл. кубометр сабардамаах күөллэр баар буол-
лулар.

7058 киһа нэһилиэнньэлээх улуус киһини олох-
тохторо туттар, иһэр уулары Чурапчы күөлэ хаа-
чылар. 1995 сылтан минна Таатта үрөх уута киһи
аһарынан, уута биллэрлик ыраһыра, дьоллоодо.
Дьон-сэргэ тийичи ситар күөлэртөн муус ыла-
р тохтоо. Ойон Эбаларин уутунан туттан, мууһуна
аһаан бу транспорт оҥото ыраабыт нэмгэр улахан-
нык абыраннылар.

Дьонно оттуур дууһа сирэ сыйыараллаһыттан
Чурапчы селинэһин олохтохторо сүһү иһиллэ-
ро улаатан, уута нандыйы эмнэ кэпсэтэ. Ону учу-
таан, 1997 сыллаахха Чурапчы күөлүн уруоннай
регуляторун таһыма 60 см үрдэтиллэ оҥоһуллубу-
та. Билигин дьарык селинэһэ арбаа аҕуттар сүһү-
нү уулатарга анаан эби күөл оҥоһуллара эрийлэр
буолла. Ити тыһа, 1998 сылтан Чурапчы күөлүн уу-
тун таһыма үрдүбүттөн, күөлү ниллөн ситар сыыр
сиройон мууһа ирэн, тоһуттара-тохторо сылтан-сыл
улаатар чычыллыһа. Эмнэр мууһа барт иһиг сир-
ни таһыта. «Якутисна» институт аһыт 2000 сыл
сайынгар сир температуратын нэмгэр көрүүтүгэр

интернат-оскуола тоһутулар ирбэт тыг сир араҕата
1996 сылтан 2 ыраадыһынан сылайыта дакааста-
на. Манымк буолуон сэрэһэн, улуус дьаһалтата эрдэ-
төн Чурапчы күөлүн кытылы бөрүкөтөрө туруор-
субута. 1993 сылтан саҕалаан «Якутдипроект» өҥө-
бүт техно-работай бырайыгы иһин тахсыбыт ити
уларыһылары ханнат, ситата суох. Оттон күөл кы-
тылын бөрүкөтүүгө: хаспахтары, аһаалары толоруу-
га сөптөөх үн-харчы, техника көрүлээн дьолунаах
үлэ барар уһатары-көтөһөрү тутуубат проблема
буолла.

Аһа Олүөнэ уута кэһэринэн сибээстөөн, турба аһа-
пат учуастактарыгар саямай кырата манымк үлэлэр
баралларын иһадыһаһынан ааһыт: Хадаарга Урун
Күөл уруоннай регуляторыгар капитальнай өрөмү-
нү ыһтары, Лампа күөлүгэр (Хонтодо) уруоннай бе-
тоннай регуляторы туттары, эмнэ манна Чычарс кү-
лүн (кылабыһа баар сиринэри) бөрүкөтү бөрүкө-
төрү, Одьулуунга Хонай бетоннай-распределительнай
УУ—ОЛОХ ТЫҢА

„МЕЛИОРАТОР“ ҮЛЭТЭ, СОРУКТАРА

регуляторун тутуутун ыһтары, эмнэ бу нэһиликкэ
Туолбут (Бөрү) уруоннай бетоннай регуляторун ту-
тары, Лахылды, Моголлоһ, Ньанна, Хаамыйа бы-
һыттары өрөмүөнүгүр, Хатылыга Харбала-1 бето-
най шлюз-регуляторы өҥөрүрү (бырайыктаах). Бу
барыта былаанга киһи үбүлүмүлэр, улууска ула-
хан жоме буолуох ээ. Оттон иһилэр дьиг олоххо
иһиллэхтэринэ 2005 сылга хортуонун үүкүтэ 3, өҥ-
руот аһаан олордуу 4 тогул улаатар кыага үөскэти-
лэр. Кылабыһа, ханымк да бөйүлөөх курааннарга
Чурапчы сүтүө суоҕа ээ.

Билигин Олүөнэ — Туора-Күөл турбатын тутуу-
тар улахан үлэ бара турар. Ойон билинэ тэрлэ-
бит — Чурапчытаагы «Мелиоратор» ГУП (начальник
Г. В. Смирняков) быһааччы үлэлэр. Ол курдук Мо-
го-Хандала Табаратыгар баран Таһа регуляторун
туһунуут. 2000-с үлүүсүтүгэр Туора-Күөл регу-
лятордаах быһыта уонна 4 муоста тутуулан бүтүлэр.
Олүөнэ уута билинэ улуусуутугар Туора-Күөл Ха-
бахсытан саҕалаан Таатта үрөһүнэн кэлэн Хадаар,
Хонтодо, Одьулуун, Чурапчы снх, Хатылы уонна
Болтоно нэһилиэнньэлээх сирдэринэн 108 км уста-
лаах «турбата сүх учаастак» дикчонинэн кэлэн аһа-
лар, бу 12,3 тнх. иһин олорор сирин хабар, ол эбэтэр
улуус нэһилиэнньэтин 65 бырыһыан.

Чурапчытаагы «Мелиоратор» ГУП бийыл ити тур-
бата суох учаастакка — Хайалсыка 4 уу сүүрүгүн
былаардар бетоннай перепадтары уонна күөллөр уу-
лары харымтыр 4 бетоннай регулятордары тутуу-
лаахпыт. Ону таһынан турба аһаар сиргэр, ол эбэтэр
1 км устааах сир аһарылтан, дөһөлүннэ бөлүмү-
нэхтээх, 3 км сиргэ турба ууруллар тына маһа-сто
ыраастаан, суол курдук трамва тутулуохтаах, тур-
бата суох учаастакка 11 км устааах ханнаа хаһаа
аһаахтат. Хаһаарга 2 мас муоста тутулуохтаах,
Урун Күөлгө уруоннай регулятор өрөмүөннөх-
тээх, Хонтододо муоста тутулуохтаах, кылабыһа

бөрүкө бөрүкөтүлүөхтөөх, Лампага бетоннай регу-
лятор оҥоһулуохтаах. Таатта, Болтоно, Хаамыйа,
Харымлаах курдук иһиннээҕи буор быһыттар өрө-
мүөннөһөхтөөх.

Көстөрү курдук, ууну хаһаанымта, олохсүтүгэ
үлэ снх аһаан былааннаахтык барар. Иһини бы-
лаанга хоту нэһиликкэри уулааһын күүтүлэр.
Ойуоха Түөбэ үрөһү улахан күөллэри үөскэтин, Са-
лаан Уһун Күөлүн уулааһын көрүлэр. Итинник бары
үрөхтэри үөртөн, күөллэри, үрөхтэри паспортла-
нылааһын уонна олору көмүһөргө кылаарин үлэ-
лэро ыттыла снхдлаллар. Биһи санааахха. Ол
эбэтэр билинэ да баар, оҥоһуллубут үлэлэритини
кытас кураанна ыларбит, сутааба кыахха киһи
эрибит даһи-быта санаа баһыйар. Чурапчы селинэһэ-
тин да ылар буолаахха, элбэх ууну олохсүтөн, мик-
роклимат биллэрдик уларыта. Снх иһиннэр ардах
түһөн аһаастар үчүгүдүн үүһүлэр, үгүстөр кур
от-
тохторун билабит. Төттөрүтүн, улахан үрөхтэри
быларыны барылар ууга сатар буоланнар улахан-
нык оттоммотулар, Холбур, Туолума, Таатта, Түөбэ,
Нуучча үрөһ, Бабага, Хонду уо. д. а. кураан дьылга
үүһүөхтөрө дик снхыбыт. Уу санааһа хаһа баа-
рар маада буолар. Сана күөллөр үөскэһинэр, нэһи-
лэһиннэ кыһыһыра-сайыһыра балыһынан аһаар
буолан. Урут Лампа күөлүн үөскэтин иһинтөн иһ-
ни снхыгар 12,7 тонна балык бултанан турар. Чуо-
райытта күөлэ быларынан улаханник аһаатта, элбэх
балык кэлбитэ.

Түмүктөн этэллэ, мааһы курааннаар улуус ити
баһааттан тахсар суола, хайысхата билинэ. Ойон
соруктар, ыттылаахтаах үлэлэр эмнэ чөлүгүдүн-
нүлэр. Олору толорууга 40-тин тахса үлэһиттээх Чу-
рапчытаагы «Мелиоратор» ГУП иһингэр үүмүт снх-
та эмнэ утумнаах көмг үлэ турар.

В. МАКАРОВ,

«Мелиоратор» ГУП инженер-гидротехника.

Умнуллубат өйдөбүл

Президент Снх Дьыллаагы снхытыгар кыттар чнх-
э тиксэн Чурапчы улуунуттан 26 оҥо буолаһыт
Дьонуускай куоракка «Березовая роща» диил профил-
лакторейга түсүнүт. Күһө 4 часка 1 научнай-тех-
нической фестиваль аһылыһытыгар снхдыһыһыт
Ойон оҥолор бөйүлэр өҥөрбүт техникада оҥоһула-
рык маһыһаһыт, самолеттарын уо.д.а. көрөн
сөхтүбүт.

Сарымтн күһүгэр «Музей достижений олимпийцев
РС(Я)» диил снхун музейи снхдыһыһыт. Биһинэ
музей үлэһи туһууан билиһиннэриилэр, эбэрэ кү-
мэрдэри көрдөрдүлэр. Манна оҥолор диил, баай ас
хобонноот уруһуйдара, баһыттар араас дьэрэһи та-
һастар, ырыһыттар хаартыскалар бааллар эбит.

Үөрөхпнэгэр спортсменнар, активистар, үчүгүлү-
тэр уонна ырыһыттар диил үс хайысхалар араһсан

үөрөннөһөт. Дьонуускай куорат биһр бастык 40 №-
дээх оскуолатыгар сырытчыт, үөрөннөһөлөрүн
кытта көрүстүбүт уонна иһилэр туруорбүт «Россе-
твенское путешествие» представлениларын, КИИ-
карын көрөн аһыһан тардаһыһыт.

Снхыһа санатар «Самородок» бассейна сөтүлүлэ-
бит, оттон күһэ «Лебединое озеро» балеты көрдүбүт.

Дьэ, долуттуулаах, кэһиһиллэх күмүт, тохсуу
ньу 7-тэ үүмүтэ. Оҥо дьыбарыһыгар «Волшебное пу-
тешествие Деда Мороза» представлениһа снхды-
бары үрбэтэхтиһи үөрөн, өстүрүһа долуттугар
снхдыр курдук санаһыһыт. Үөрүлүөх маһыгар
Президент М. Е. Николаев республика бастык үөрө-
хчннэһин, сирсмениһарын, активистарын снх
үүмүт снхыһан, үһүн эбэрлэһи тыл аһытэ, сн-
тиһиһилэр баһарыта уонна хас биһрдия өҥө көрө-
соннаһы компьютер бөлөхтиһири туһууан иһити-
һэрбита. Ойон үөрөх министэ Е. И. Михайлова 20

үөрөннөһөт үөрэххэ, спорка, общественной үлэлэргэ
иһаһыһыт позициялаахтарыт, снхыһиллэрин иһин
анал снхондия уонна сертификат туттартааһыта.
Иһиги улуусууттан тыһаһаан үөрөннөһөт Чө-
һоһиһи уонна иһи тыһыһытэ.

Нонһо күһүгэр үөрөннэ баран «Элэй Боотур» Муус
дыбарыһыгар снхдыан дьолуһа ханкылааһыт, киһи-
һа сырыттыбит. «Тыгыл Дархан» ресторанта гэрл-
лэбит снхыһаһа кэһэллэр үөрө-көтө снхыһыһы-
бит.

Манымк көрө, умнуллубат түгүннэри бөлөхтэбит
улуус дьаһалатыгар, үөрөх управлениһыгар, Мугу-
райдаагы Иһиннэр «Баһа снхыһа» авторскай оскуола-
лорыгар «Болукчон» үчүгү аһаһыһыгар, Н. Н. Те-
рнотснэ, Е. П. Снхыһа уонна төрөһүтүтүтүр мах-
таһыһыт.

Аһа ЗАХАРОВ, Мугурай оскуолатын XI кыла-
һын үөрөннөһөт.

